

Gulajchan Achtajewa

Medżuma Eljahu Kyldży z Bachczyseraju

Awazymyz : pismo historyczno-społeczno-kulturalne Karaimów nr 2(16), 6-11

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Medżuma Elijahu Kyldży z Bachczyseraju

Rękopis, o którym chciałabym opowiedzieć, to medżuma, która posłużyła mi za podstawę do napisania pracy doktorskiej *Elijahu b. Yosef Qilci's Mejuma. Critical Edition of the Crimean Karaim Manuscript with Introduction, Notes, Comments and Indexes*, stanowiącej krytyczne wydanie rękopisu wraz z przypisami i objaśnieniami, słownikiem-skorowidzem i obszernym studium. Autorem medżumy jest – zgodnie z podpisem – Elijahu Kyldży, syn Józefa.

Kyldży swoje dzieło spisał w Bachczyseraju na Krymie w latach 1903-1904, z krótkim dodatkiem w roku 1910, o czym informuje w kolofonach. Nie miałam możliwości widzieć oryginału rękopisu. Jego kopię przywiózł z Krymu prof. Henryk Jankowski. On sam też nie miał możliwości dotarcia do oryginału. Kopię – za zgodą właścicieli rękopisu – wykonał z kopii, użyczonej do celów badawczych przez rodzinę Kyldży, znany badacz literatury i języka krymczackiego z Symferopola pan Dawid Rebi. Chociaż pracowałam na kopii sporządzonej z kopii, była ona bardzo dobrej jakości, zaś samo pismo autora wprawne, ładne i czytelne, poza dodatkiem z 1910 r. Te ostatnie strony zawierają pismo niewprawne, zaś w kolofonach ledwo czytelne, choć widnieje w nich to samo nazwisko autora. Można przypuszczać, że autor w 1910 r. postarzał się lub chorował. Nie można jednak wykluczyć, że strony te napisał ktoś inny pod nazwiskiem Elijahu Kyldży.

Sam tekst składa się z 96 jednostek tekstowych, podanych przez autora w spisie treści. Moja kopia liczy 649 stron, przy czym spis treści pokazuje jako ostatnią stronę 650. Nie wiadomo więc, czy brak jest tylko tej jednej, ostatniej strony, czy jeszcze kilku następnych. Poza tym brakuje też niektórych stron środkowych. W zachowanym spisie treści figuruje 96 utworów.

Jak przedstawia się sprawa autorstwa medżumy? Jak wiadomo, Karaimi na Krymie sporządzali rękopisy zwane medżumami. Zamieszczali w nich utwory literackie, których sami nie byli autorami. Najczęściej znajdowały w nich miejsce teksty o rodowodzie tureckim, zaadoptowane do miejscowego, krymskiego kolorytu, a także najrozmaitsze utwory literatury ludowej Krymu, w znacznej części znane zarówno u krymskich Karaimów, Tatarów, Krymczaków, jak niegdyś krymskich Turków i Urumów. Są to utwory rozmaitych gatunków, opowiadania, pieśni, bajki,

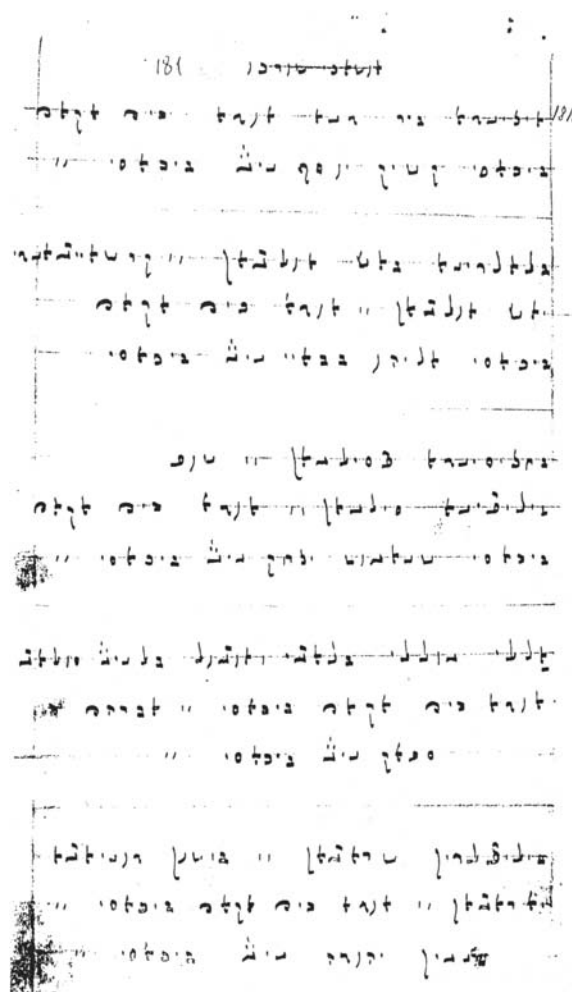
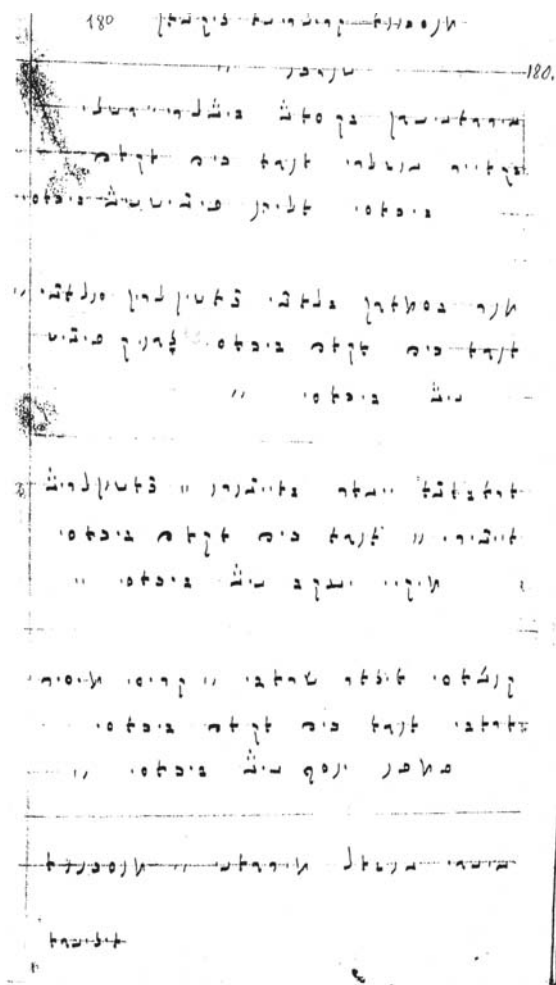
przypowieści, zagadki oraz utwory o tematyce religijnej. Niekiedy jednak kopiści zamieszczali też dzieła własnego autorstwa, często dotyczące wyłącznie ich własnej społeczności, a więc na wskroś karaimskie. Tak też zapewne było w przypadku Kyldżego, choć oczywiście – bez dalszych badań – trudno jest to ustalić. Jak wiadomo, zachowało się wiele medżum, zaś moje opracowanie jest pierwszym wydaniem krytycznym.

W medżumie Kyldżego – jak i w wielu innych – znalazły się dzieła znanych autorów, np. Aşika Ömera, który pochodził z Krymu, przeważają jednak utwory znane z literatury ludowej, takie jak *Aşiq Qarip* 'Opowieść o Aszyku Garybie', *Tembel oğlanıñ meselesi* 'Opowieść o leniwym chłopcu'. Kilka pieśni związanych jest z wydarzeniami historycznymi na Krymie, takimi jak wojna turecko-rosyjska (*Gözleve'ge gelen branenoslarğa çiqqan türkü* 'Pieśń o pancernikach przybyłych do Gözleve', *Sevastopol türküsü* 'Pieśń o Sewastopolu') lub inne wydarzeniami w Rosji, jak wojna rosyjsko-japońska (*Port Artur'ğa çiqqan türkü* 'Pieśń o Port Artur'). Poza dwoma utworami religijnymi (*Çuf Devaş* 'Plaster miodu' i *Adam oğlı* 'Syn człowieczy') najważniejsze są te fragmenty rękopisu, które są ściśle związane z Karaimami: pieśni numer 5-9, 52-54, 64, 70, 77-84, 89 i 94, opowiadania *Şelomo ha-Meleh meselesi* 'Opowieść o Królu Salomonie', *Yechoniya* 'Jechoniasz'. *Çuf Devaş* i *Adam oğlı* zapewne były tłumaczone z hebrajskiego, choć wersje hebrajskie tych utworów nie są znane. Jak już w 1918 r. ustalił Seraja Szapszał, autorem tych dwóch utworów jest Mordechaj Kazaz. Zachowały się zarówno rękopisy tych utworów jak i wydania drukiem, niestety trudno dostępne. Wśród utworów ułożonych przez Karaimów szczególne znaczenie mają te, śpiewane lub recytowane przez nich, a nawiązujące do różnych spraw z życia społeczności zarówno na Krymie, jak i poza nim.

Z obszernej medżumy wybrałam dla Państwa ciekawą, humorystyczny wiersz *Pieśń o Karaimach w Moskwie* (*Moskwa Qaraylarına çiqqan türkü*). Podaję go w transkrypcji i w wolnym tłumaczeniu polskim oraz dołączam fotokopię jednej strony zawierającej fragment tego utworu.

Chciałabym w tym miejscu podziękować mojemu mężowi, Henrykowi Jankowskiemu za pomoc w tłumaczeniu utworu na język polski.

Facsimile wybranych stron Medzumu Elijahu Kyldży

Tytuły pieśni związanych z Karaimami w Medzumie Elijahu Kyldży

5. Topal Moşe aqanıñ qızınıñ türküsü	'Pieśń córki Mosze Topala'	5-9
6. Simħa ha-baħor Tepsi'ge çıqqan türkü	'Pieśń dla Simħy Tepsziego'	10-11
7. Emanuel ħa-baħor Qalfa çıqqan türkü	'Pieśń dla Emanuela Kalfy'	12-14
8. Yehuda aqa Canqoz'ğa çıqqan türkü	'Pieśń dla Jehudy Dżankoza'	15-16
9. Hilel Beher Yosef Mangubi'ge çıqqan türkü	'Pieśń dla H. B. J. Mangubiego'	17-20
52. İsakoviç'niñ oğlınıñ türküsü	'Pieśń syna Isakowicza'	116-122
53. Yeruşalayim türküsü	'Pieśń o Jerozolimie'	123-124
54. Otiyot alfabet	'Abecadło'	125
64. [Yalpaçıq Mordehay aqağa çıqqan türkü]	'Pieśń dla Mordechaja Jalpacyzka'	146-152
70. Moskva Qaraylarına çıqqan türkü	'Pieśń o Karaimach w Moskwie'	180-192 158
77. Çaddıq masalı	'Opowieśń o Cadyku'	435-437
78. Sarı Yosef yanıp sevleyen türküsü	'Pieśń śpiewana przez zatroskanego Józefa Sary'	438-440
79. Murat bat Nahemu Burnaz'ğa çıqqan türkü	'Pieśń dla Murat, córki Nahemu Burnaza'	441
80. Beruha Mangubi'ge çıqqan türkü	'Pieśń dla Barucha Mangubiego'	445-451
[Zengin Moşe'ge çıqqan türkü] Brakujące strony	'Pieśń dla Mosze Zengina'	[452-457]
81. <1874> senesi soldat alıñanda çıqqan türkü	'Pieśń o poborze do wojska w 1874 roku'	458-463
82. Hacı Hava totanıñ türküsü	'Pieśń Hadzy Hawy'	464
83. Yom şabbat Kefeli'niñ evinde Tanatar ohuğan zemer	'Hymn czytany przez Tanatara w dniu Szabatu w domu u Kefelich'	465-466
84. Türkü dünyağa çıqqan	'Poszedł w świat'	467-468
89. Şelomo Kefeli'ge çıqqan türkü	'Pieśń dla Szelomo Kefeliego'	480-482
94. Sultan'ski'niñ soldat yırı	'Pieśń żołnierska Sułtańskiego'	639-642

180 Moskva Qaraylarına çıqğan türkü

Gerdanından baqsañ beñleri datlı
 baqayır gözleri o da kim aqam
 biykesi Eliyahu Pigit'niñ biykesi.
 Mör basmadan balağı hatınların solağı
 o da kim aqam biykesi Çadoq Pigit'-
 niñ biykesi.
 Arabağa yeger bayğuru hatunlarıñ
 ayğırı o da kim aqam biykesi
 Miqay Ya`qov'niñ biykesi.
 Qocası içer şarabı qarısı Mısır
 Arabı o da kim aqam biykesi
 Pampu Yosef'niñ biykesi.
 Gendi güzel merdane Moskva

181 Öteki türkü

içinde bir dene o da kim aqam
 biykesi Qatıq Yosef'niñ biykesi.
 Balalarına baş olğan qartayğanda
 yaş olğan o da kim aqam
 biykesi Eliyahu Babay'niñ biykesi.
 Bağçesinde fesilgen top
 zilifine silgen o da kim aqam
 biykesi Tanagöz İçhaq'niñ biykesi.
 Allı gülli balağı oğul balniñ solağı
 o da kim aqam biykesi Abraham
 Sapaq'niñ biykesi.
 Ziliflerin tarağan bütün dünyağa
 yarağan o da kim aqam biykesi
 Zengin Yehuda'niñ biykesi.

182 Öteki türkü

Yımirtanıñ sarısı hatınlarnıñ ħorası
 o da kim aqam biykesi Babay
 Ya`qov'niñ biykesi.
 Yeñi saray saldırğan
 eyi mañlay aldirğan o da kim
 aqam biykesi Rofe İçhaq'niñ biykesi.
 Azbarında quyusı gendi gölmek dolusı
 o da kim aqam biykesi David Topal'-
 niñ biykesi.
 Ne temħalı başı var qalem gibik
 qaşı var o da kim aqam biykesi
 Çadukov Şemuel'niñ biykesi.
 Papuçınıñ ultanı hatınların sultanı
 o da kim aqam biykesi

Pieśń o Karaimach w Moskwie

Spójrż na jej szyję, słodkie piętna
 i oczy patrzące. Kto to taki?
 To żona Elijahu Pigita.
 Wzorzyste szarawary, sama słodycz kobiet.
 Kto to taki? To żona Czadoka Pigita.
 Zaprzęga rumaka do wozu, sama jest jak kobieta
 ogier. Kto to taki?
 To żona Jakuba Mikaja.
 Maż pije wino, a żona jak Arabka z Egiptu.
 Kto to taki? To żona Józefa Pampu.
 Piękna dama, drugiej takiej w całej Moskwie nie
 znajdziesz.

Kto to taki?
 To żona Józefa Katyka.
 Dzieci swoje wychowała, a na starość
 – druga młodość. Kto to taki?
 To żona Elijahu Babaja.
 W ogrodzie bazylia, a na głowie kok.
 Kto to taki?
 To żona Izaka Tanagöza.
 Na szarawarach czerwone róże,
 a jej syn to plaster miodu. Kto to taki?
 To żona Abrahama Sapaka.
 Włosy sobie rozczesała,
 cały świat zawojowała. Kto to taki?
 To żona Jehudy Zengina.

Żółtko, jajecznicza, kobieca kogucica.
 Kto to taki?
 To żona Jakuba Babaja.
 Nowy dom wybudowała, twarz sobie wymalowała.
 Kto to taki?
 To żona Izaka Rofe.
 W jej zagrodzie studnia,
 ona sama uśmiechnięta. Kto to taki?
 To żona Dawida Topala.
 Cóż za cicha głowa, a brwi jak podkowy.
 Kto to taki?
 To żona Samuela Czadukowa.
 Podeszwa bucika, królowa dam.
 Kto to taki?

183 Öteki türkü

Babay Yosef'niñ biykesi.
 Azbarında aq tana qızım çoq
 deyip mahtana o da kim aqam
 biykesi Asaba Eliyahu'niñ biykesi.
 Başındaki dalfesi hümrüya beñzer sesi
 o da kim aqam biykesi Külte
 Simħa'niñ biykesi.
 Elinde altın bilezik tabi`atı
 pek nezik o da kim aqam biykesi
 Firkoviç Moşe'niñ biykesi.
 Hatın olup gülmegen eyi devran
 sormagan o da kim aqam biykesi
 Mordehay Botuq'niñ biykesi.

184 Öteki türkü

Peynirli pite pişirgen [k]önçegini
 yolda düşürgen o da kim aqam
 biykesi Eliyahu Maytop'niñ biykesi.
 Qaftanıniñ ğaytanı hatınlarnıñ
 şaytanı o da kim aqam biykesi
 Firkoviç İçhaq'niñ biykesi.
 Qapuğa sorğan çuvalday oynap
 gülgen ayuvday o da kim aqam
 biykesi Sadoq Eliyaşeviç'niñ biykesi.
 Elindedir zontigi hatunlarıniñ
 antigi o da kim aqam biykesi
 Baboviç Simħa'niñ biykesi.
 Saççığını tarağan memleketge
 yarağan o da kim aqam biykesi

185 Öteki türkü

Yehuda Arslan'niñ biykesi.
 Gendi dünya melegi allı gülli
 yanağı o da kim aqam biykesi
 İçhaq Botuq'niñ biykesi.
 Gendi beñzer quqlaya güzelimdey
 qompaya o da kim aqam biykesi
 Rofe Simħa'niñ biykesi.
 Güzel desem yalandır qocasına
 uyğandır o da kim aqam biykesi
 Benyamin Pata'niñ biykesi.
 Yavaş yavaş laf eder ligaç
 biner keyf eder o da kim aqam
 biykesi Beraha Bota'niñ biykesi.

186 Öteki türkü

Sara Sara dedirir qocasına sevdidir
 o da kim aqam biykesi Itro
 Küşlü'niñ biykesi.
 Yüzüne baqsañ pek yavaş

To żona Józefa Babaja.
 W jej zagrodzie białe ciełę,
 z córek duma ją rozpiera. Kto to taki?
 To żona Elijahu Asaby.
 Na głowie zdobna fezka, głos jak turkaweczka.
 Kto to taki?
 To żona Simchy Külte.
 Na ręce złota bransoleta, jak szczebiocze ta kobieta!
 Kto to taki?
 To żona Mosze Firkowicza.
 Chodzi dama bez uśmiechu,
 z przyszłości nie widzi pociechy. Kto to taki?
 To żona Mordechaja Botuka.

Ciasto z serem upiekła, zgubiła portki i uciekła.
 Kto to taki?
 To żona Elijahu Majtopa.
 Na jej kaftanie pętlica, to kobiet diabolicza.
 Kto to taki?
 To żona Izaka Firkowicza.
 Jak worek wyrzucony, tańcząca niedźwiedzica.
 Kto to taki?
 To żona Sadoka Eliaszewicza.
 W ręce parasolka, a ona – staroświecka matrona.
 Kto to taki?
 To żona Simchy Babowicza.
 Włosy uczesała, cały świat zawojowała.
 Kto to taki?

To żona Jehudy Arslana.
 Anielska dobroć, na licu rumieniec.
 Kto to taki?
 To żona Izaka Botuka.
 Twarz jak lalecčka, ależ wyniosła ta babeczka!
 Kto to taki?
 To żona Simchy Rofe.
 Rzekłbyś śliczna – przesada,
 ale mężowi się nada. Kto to taki?
 To żona Beniamina Paty.
 Choć w mowie flegma,
 w ruchu poryw ma. Kto to taki?
 To żona Berachy Boty.

Na siebie mówi Sara, jej mąż miłości ofiara.
 Kto to taki?
 To żona Itro Küszlü.
 Choć z lica łagodna,

qayna{na}sı ilen uzlaşmaz o da
kim aqam biykesi Balcı Elişa'-
niñ biykesi.
Ekmegini küydirgen özüni
qız yerine sevdiren o da kim
aqam biykesi Kirugloviç Zekerya'niñ
biykesi.
Dilberlikni bilmegen yüzü aqlıq
görmegen o da kim aqam biykesi
Cigit Simħa'niñ biykesi.

187 Öteki türkü
Qocasından saqına kötekler deyip
qorquna o da kim aqam biykesi
Örmeli İçhaq'niñ biykesi.
Azbarında asması Moskva'niñ
yosması o da kim aqam biykesi
Fenerli Mordehay biykesi.
Beline bağlar quşaq tabi`atı
pek yımşaq o da kim aqam biykesi
Şebetay Levi'niñ biykesi.
Beline oqlav qıstırğan qocasını
<bastırğan> o da kim aqam biykesi
Çumakov aqamniñ biykesi.
Tegene dolı hamuru aħ ilen
geçmiş ömürü o da kim aqam biykesi

188 Ötekü türkü
Emeldeş İçhaq'niñ biykesi.
Hamama varır yayqanır dünya
`alemi zevqlanır o da kim aqam
biykesi Babay David'niñ biykesi.
Sesi öter zil gibik gendi
nezik gül gibik o da kim aqam
biykesi Yefet Saraç'niñ biykesi.
Gelin olmuş olmamış qocasından
oñmamış o da kim aqam biykesi
El Moşe'niñ biykesi.
Gelmiş altmış yaşına
her gün yemek pişire o da
kim aqam biykesi Yosef Balcı'niñ
biykesi.

189 Öteki türkü
Nezik nezik lafı var
mahtalacaq soyı da var
o da kim aqam biykesi
Yosef Öksüz'niñ biykesi.
Azbarında tarısı
laf sevmez qarısı
o da kim aqam

z teściową niezgodna.
Kto to taki? To żona Eliszy Baldzy.

Placek przypaliła, zamiast córki sama się dla zięcia
wystroiła. Kto to taki?
To żona Zachariasza Krygłowicza.

Nie wie, co to krasa, twarzy piękna
nie pokaże. Kto to taki?
To żona Simchy Dżigita.

Przed mężem ucieka pani, oj,
wie co to od męża razy. Kto to taki?
To żona Izaka Örmeli.
W ogródku stokrotki tej moskiewskiej
ślicznotki. Kto to taki?
To żona Mordechaja Fenerli.
Pas ozdobny zapięła, dobrocią nas ujęła.
Kto to taki?
To żona Szebataja Lewi.
Ta zaś za wałek chwyciła, i mężowi przyłożyła.
Kto to taki?
To żona pana Czumakowa.
Ta znów ciasto wałkuje
i swą młodość oplakuje.

Kto to taki? To żona Izaka Emeldasza.
Idzie do łaźni do kąpieli i ze świata się weseli.
Kto to taki?
To żona Dawida Babaja.
Głos jak drzwi kołatki,
a postać pięknej dzierlatki. Kto to taki?
To żona Jefeta Saracza.
Panną młodą była, nie była,
sama się unieszczęśliwiła. Kto to taki?
To żona Mosze Ela.
Sześćdziesiątkę ma na karku,
co dzień obiady i garnki. Kto to taki?
To żona Józefa Baldzy.

Śłodziutki głosik,
o pochwałę się prosi.
Kto to taki?
To żona Józefa Öksüza.
Proso przy domu wysiała,
ni słowa nie powiedziała.
Kto to taki?

biykesi Altıoqa'nıñ
biykesi.
Boyu oşaq torğayday
yürüşü var yorğaday
o da kim aqam biykesi
Lopato Eliyahu'nıñ
biykesi.

190 Öteki türkü
Qocasını ağlağan
başına zevda bağlağan
o da kim aqam biykesi
Mangubi Ya`qov'nıñ biykesi.
Qocasına nazlana
cilbe edsem hızlana
o da kim aqam
biykesi Yefet Arabacı'nıñ
biykesi.
Qublağa baqar qapusı
Torağa beñzer yapusı
o da kim aqam
biykesi Pigit aqamıñ
biykesi.
Boyu uzun beli ince ne

191 Öteki türkü
milayım yar ince o da kim
aqam biykesi Ayvaz Moşe'nıñ
biykesi.
Qocam gömdim quvandım
ne olmuş ekincisin de
buldım o da kim aqam
biykesi Yosef Ayvaz'nıñ
biykesi.
Qocam qart dep
qurula yüzüne
baqıp urula
o da kim aqam
biykesi Saqızçı
Yosef'nıñ biykesi.

192 Öteki türkü
Ne milayım sözləri
huru gibik gözleri
o da kim aqam biykesi
Qatıq Abraham'nıñ
biykesi.

To żona Altoki.

Wielka jak wróbel na płocie,
chodzi jak wół w karecie.
Kto to taki?
To żona Elijahu Łopato.

Męża oplakuje,
a nowego wypatruje.
Kto to taki?
To żona Jakuba Mangubiego.
Męża zawsze miłuje,
moich umizgów oczekuje.
Kto to taki?
To żona Yefeta Arabadży.

Ich wrota patrzą na południe,
kształtem niczym Tora cudne.
Kto to taki?
To żona Pigita.

Ta pani smukła i zgrabna,

a licem nader powabna. Kto to taki?
To żona Mosze Ajwaza.

Męża pochowała i zadowolona
– wkrótce innego została żoną.
Kto to taki?
To żona Józefa Ajwaza.

Mężowi, że stary,
przygania, pewna próżna,
gniewna pani.
Kto to taki?
To żona Józefa Sakyzdży.

Jej słowa łagodne,
oczy jak u turkaweczki pogodne.
Kto to taki?
To żona Abrahama Katyka.